

Е. МАЛАНЮК

МАЛОРОСІЙСТВО

1959

МАЛОРОССИЙСТВО

E. MALANIUK

LITTLE RUSSIANISM

PUBLISHED BY "VISNYK" ODFFU

NEW YORK

1959

Е. МАЛАНЮК

МАЛОРОСІЙСТВО

ВИДАННЯ „ВІСНИКА” ООСУ
НЮ ЙОРК

1959

Друкарня „Луна”, 77 Ст. Маркс Пл., Ню Йорк 3, Н. Й.

I

Поняття малоросійство, в тім сенсі, в якім тут ужито, не мало б обмежуватися українським лише світом.

Кожна многонаціональна держава, не виключаючи найбільш навіть національно-упорядкованих імперій, в процесі свого історично-го існування, витворювала своєрідний пересічний тип імперської людини. Згадаймо ще донедавна пам'ятний нам тип, напр., австрійця, який, без особливих перешкод, міг бути одночасно чехом чи хорватом, поляком чи русином-українцем. Політична мудрість старого Риму, який очолював світову імперію, але ніколи не „романізував” своїх колоній, якби ще дотлівала в устрою віденської імперії Габсбургів. Правда, протягом XIX ст. в був. Австро-Угорщині проривалися тенденції до адміністраційного, якщо вже не німчення, то, принаймні, вживаючи зловісної назви недавнього минулого, гляйшальтування. Але такі намагання були випадкові і ніколи не носили характеру чогось уплянованого. Тип „австрійця”, цебто — поміж чи понад-національний тип громадянини й мешканця наддунайської монархії — формувався автоматично, хоч і досить зовнішньо,

розуміється. Більш ускладнені, але, все ж по-дібні процеси в'язалися з виникненням типу бритійця або колоніяльного (а раніше і метропольного) француза. Вже досить відмінний характер носили аналогічні явища на терені германськім, особливо — германо-prusькім, отже вже східно-европейськім. Але зasadничо-інакший образ бачимо на властивім сході Європи.

На теренах, що офіційно називаються нині СССР, а, зазвичай, просто „Росією”, процеси не так творення, як роблення загальноімперського типу — мали характер радикально-відмінний вже хоча б тому, що державний устрій московської, згодом петербурзької, а від сорока літ знову московської імперії — не знав, не знає і знати не хоче жадної особовости: ані особистої, ані суспільної, ані національної, ані навіть регіональної чи клясової. Тому процес формування в Росії типу імперської людини — „росіянина” не був ані процесом історичним, ані процесом взагалі*). Це був брутальний, масово-механічний виріб, виконуваний те-

*) Це історично-спільнене слово тепер все частіше пускають в обіг керівники т. зв. російської еміграції, якби попереджаючи, покищо масковані советською термінологією, інтенції керівників советської імперії. Історично — це слово мало свій сенс в зааранні імперії, в часах Петра І й Катерини II, і в тім сенсі — імперсько-державнім, а не національнім — вживалося протягом XVIII ст. Допіру в столітті XIX урядові чинники безуспішно намагаються надати йому сенс етнічно-національний, згодом остаточно перейшовши до явного фальсифікату: „руsskій”.

пористично-поліційною машиною тотально-зцентралізованої держави. І, власне тому, що був то механістичний виріб, цебто акція видрання з живого організму підбитих і обезвладнених націй — окремих їх шматків, — імперський тип „росіяніна” (в замірі, хоч і не органічний, але соціологічно можливий) не постав. В умовах характеристичної мішанини понять „нація-етнос” і „держава-імперія”, державна машина в практиці механічно нагинала старі національні організми під етнічний рівень московської маси з метою, розуміється, творити єдино-неділимий народ — руський, російський чи совєтський, вірніш, „нарód” — в специфічно-російськім розумінні цього слова.

Результатом такої наполегливої й плянової чинності державної машини — було з'явлення типу не росіяніна, а лише: малороса, мало-поляка, малогрузина і навіть малосибіряка.

До речі, щоб це не звучало парадоксом, пошилюся на недавнє минуле суспільства польського, в якім тип польського малороса був безперечним соціологічним фактом. Духовим виразом і якби сублімацією цього факту був, напр., Роман Дмовський, як політик та ідеолог, і ціла дмовщизна т. зв. демократії народової, що саме своїм малоросійством отруїла взародку новоповсталу Польську Державу і в львиній долі спричинилася до її упадку**).

**) Замордування першого президента відновленої Польщі — Габріеля Нарутовича (інженера-гідрравліка і славного швайцарського професора) — допіру тепер

Що ж таке малорос?

Це — тип національно-дефективний, скалічений психічно, духово, а — в наслідках, часом — і расово.

На нашій Батьківщині, головнім історичним родовищі цього людського типу, він набрав особливо-патологічного і зовсім не такого простого характеру, як на перший погляд здавалося б.

Завдяки такому, а не іншому, перебігові історичного процесу на нашій землі, тип малороса ставав (принаймні, по містечках і містах) масовим, а, що найгірше, традиційним. І треба припускати, що способи, що так скажу, малоросійського виробництва вже в Москві були розроблювані протягом не одного століття, а система тієї продукції не від нині має під собою солідну, сказати б, наукову базу. Сучасні совєтські специ, хоч як озброєні терором і модерніми здобутками науки *a la* Павлов, безумовно дуже уважно перелистують і вчитуються в історичні документи багатоюших архівів Посольського (й Питошного) Пріказу XVI-XVII ст., Малоросійської Колегії XVIII ст., III Отделення та Охрани XIX ст.

частина польського суспільства починає собі належно усвідомлювати. Убійник — Елігіюш Невядомський, людина релігійна, маляр, абсолвент, щоправда, Петербурзької Академії Мистецтв, — доконав цього з мотивів патріотичних, як партійний ендек.

Пілсудський, з властивою йому інтуїцією, досить точно визначив був тоді ж, що то була „куля зі сходу”.

У нас фатально закорінилося майже пере-
конання, що малорос — то, мовляв, неосвіче-
ний, примітивний, недорозвинений українець
без національної свідомості, словом, як то ка-
жуть, темна маса. Вистачить, мовляв, його при-
помочі „Просвіти” просвітити, переконати й
усвідомити — і справа полагоджена. Але ко-
жен, хто давав собі труду зупинятися на цій
проблемі, знає, наскільки вищеподана схема
відбігає від дійсності.

Малоросійство, хоч явище часте і кількісне,
— найменш дотикало основну нашу націо-
нальну масу — селянство (що нас не мусить
особливо тішити, бо не маса творить історію).
У нас малоросійство було завжди хворобою не
лише півінтелігентською, але — й передовсім
— інтелігентською, отже поражало верству, що
мала виконувати роль мозкового центру нації.

І в цім — суть проблеми.

І тут одразу ж треба виключити той тип
простолюду, який любив повторяти „моя хата
зкраю”, або при польських конскрипціях на-
звав себе поліщуком чи тутейшим, як при со-
вєтських переписах записує свою національ-
ність „русский”: то є лише мімікрія і самообо-
рона, за якими тягнуться віки гіркого досвіду.

Скажемо коротко і забігаючи наперед: проб-
лема українського малоросійства є однією з
найважніших, якщо не центральних проблем,
безпосередньо зв’язаних з нашою основною
проблемою — проблемою Державності. Що
більше: це є та проблема, що першою встане

перед державними мужами вже Державної України. І ще довго, в часі тривання її стабілізації державності, та проблема стоятиме першопляновим завданням, а для самої державності — грізним мементо.

Малоросійство бо — наша історична хвороба (В. Липинський називав її хворобою бездержавності), хвороба многовікова, отже хронічна. Ні часові застрики, ні навіть хіургія — тут не поможуть. Її треба буде довгі-довгі десятиліття — **ізживати**.

ІІ

Намагаючись викладати цю тему мовою стислою, з нахилом навіть до академізму, все ж відчуваєш труднощі при формулюванні думок, щоб вони були легкосхопні, доходливі. Випливає це з самої скомплікованої істоти теми. Тому, звернемось до ілюстрацій, взятих чи-то з історії, чи-то з літератури.

Не сягатимемо аж до праісторії. Зазначимо лише, що малоросіянству, певно, віддавна сприяли природні багатства і щедре підсоння нашої єдиної на світі Батьківщини. Плями майбутнього малоросійства, помітні вже в нашім Середнєвіччі („люде татарські”), яскравіють в додах Литовській та Козацькій. За гетьманування Виговського і в наступній Руїні — малоросійство українське стає вже чинником політичним і виходить на арену історії.

Переяслав р. 1654 той чинник якби залегалізував і він, бувши спочатку чисто чуттєвою й психологічною вадою, об'єктивно дає пізніш очевидний параліч національно-державній волі, а — дедалі — агентуру й п'яту колону Москви. Брюховецький — з одного боку, Тетеря — з другого: ось два обличчя малоросійства за Руїни. Але ще Мартин Пушкар, полковник

полтавський, встас зловісним символом малоросійства по-Хмельниччини, символом знівечення перемоги під Конотопом, символом, що веде хід нашої історії аж до полтавської катастрофи, бо Кочубеївщина то був плід довгих десятиліть.

Якщо колись з'явиться історія Українського Малоросійства, то автор її саме Мартина Пушкаря, правдоподібно, проголосить батьком малоросійства. Бо, повторюю, всупереч популярній у нас думці, малоросійство то не московофільство і не ще якнебудь фільство. То — неміч, хвороба, каліцтво внутрішньонаціональне. Це — національне пораженство. Це, кажучи московською урядовою мовою XVII століття, — шатостъ черкасская, а кажучи мовою такого експерта, як цариця Катерина Друга, це — самоотверженность малороссийская. Отже, є то логічне степенування: хитливість, зрадливість, зрада і агентурність. Аж до часів наступних і нам найближчих.

Московофільство чи інше фільство (іх було кілька в нашій історії) то є можливий напрям нашої національної політики, і в цім сенсі був „переяславський” момент московофільства в політиці Богдана Великого, як московофільськими були цілі десятиліття національної політики великого Івана Мазепи. Як туркофільство Петра Дорошенка. Як змушене польнофільство Виговського чи — на наших очах — Петлюри. Всі ці приклади — то політика чи тактика.

Але малоросійство — це не політика і навіть не тактика, лише завжди апріорна і тотальна капітуляція.

Капітуляція ще перед боєм.

Москвофільство (як всяке інше фільство), передпокладає власну, контролювану волю, отже, теоретично кажучи, може міститись в границях національної чи, тим більше, державної політики, але малоросійство, яко яскравий прояв паралічу політичної волі і думки, завжди є поза межами якої будь раціональної політики — взагалі.

Діячі Центральної Ради малоросами не були. Вони були здебільша тими, що їх окреслюється виразом „свідомі українці” (р. 1918 досить двозначно казали „переконаний українець”). Але майбутній історик не зможе політику Центральної Ради пояснити інакше, як присутністю в ній політичного малоросійства, яким були люди того покоління отруєні: брак найелементарнішого національного інстинкту і параліч політичної волі — були наявні.

З коротеньких спогадів ген. Брангеля, який в імперській гвардії був підлеглим Скоропадського, видно, що Гетьман роздумував навіть над історіософією України***). Але ці роздуми

***) Подаю, на жаль, з пам'яти такий діялог:

Брангель: Чи Україна — це поважно?

Гетьман: Цілком. Я от лише думаю, з ким їй бути:
зі Сходом чи з Заходом.

Цей епізод, поданий людиною чести і шведським бароном з походження, до речі, спростовує знане „сві-

відбувалися літом р. 1918, — отже були і спізнені, і абстрактні: історію треба було тоді вже творити, владу, якою обмеженою вона тоді не була, — здійснювати що-хвилини, бо час був рахований. Гетьман Павло Скоропадський під ба-гатьма оглядами стояв неспівмірно вище від більшості лідерів Центральної Ради, але й він був і сином доби, і ровесником покоління. Як-що не комплекс малоросійства, то напевно „комплекс Гоголя” — тяжів і над ним. Павло Скоропадський залишив нам класичний при-клад українського політичного гамлетизму, який, до речі, тісно зв'язаний з традиційним малоросіянством. І в цім була трагедія і Бать-ківщини, і її нещасливого сина, який на чужи-ні залишився їй вірним аж до смерти.

доцтво” ген. Денікіна, що гетьман, мовляв, „своєчас-но склав би Україну до стіп царя” і т. п. „запобігав-чі” інсінуації.

III

В нормальній, незмалоросійщенні психіці кожного сина свого народу існують своєрідні „умовні рефлекси” національного інстинкту: чорне — біле, добре — зло, вірне — невірне, чисте — нечисте, Боже — диявольське.

В малоросійстві ці рефлекси пригасають і слабнуть, часом аж до повного їх знику. В такім стані сама-но праця інтелекту не помагає, бо буде завжди *спізнена*. Навіть розроблена, зафікована і по архівах (зазвичай нечитаною) переховувана національно-політична мисль — не може винагородити того інстинктового розуму, що його називаемо часом природним, часом мужицьким, і який тісно зв’язаний з волею і характером. Цього „природженого” розуму не може замінити жадна школа, жаден титул чи диплом. Історичне малоросійство — або той розум редукувало до розмірів „мужицької арихметики”, або його наркотизувало різними мітами (спільна віра, спільний цар, спільний соціалізм чи брак географічних кордонів), або — просто вижирало, як мікроб вижирає живу тканину організму.

Що ж таке малоросійство? Це також затъмарення, ослаблення і — з часом — зник-

історичної пам'яти. Тому і колишній Петербург, і теперішня Москва, розпоряджаючи зцентралізованим шкільництвом, таку велику вагу надавали її надають науці Історії, яка, в сполученні з відповідно підібраною літературою (а т. зв. російська література є першорядний чинник деморалізації, про що попереджував, але безуспішно, ще Володимир Антонович) — забиває історичну пам'ять української дитини з першим днем вступу її до школи.

Придивімось, що робиться в сучасній советській історіографії! Яку до дрібниць продуману програму здеформованої її зденатурованої Історії там розроблено! Бо то — найважливіший відділ лябораторії малоросіянства.

Малоросійство, як показує досвід, одночасно плекається також систематичним впорскуванням комплексу меншовартості („ніколи не мали держави”, „темне селянство”, „глуний хол” і т. п.), насмішкуватого відношення до національних вартостей і святощів. Це — систематичне висміювання, анекдотизування її глузування зі звичаїв, обичаїв, обрядів, національної етики, мови, літератури, з ознак національного стилю, реалізації якого ставляться систематичні, плянові її терором підперті перешкоди. А коли пісню чи танець висміяти не удається, тоді їх вульгаризується її примітивізується („пісні народів СССР”) так, щоб гопак непомітно переходив в камарінський, а бандура — через різні „капелі” — в балалайку чи гармонь. Коли ж в області науки чи мистецтва по-

стає твір українського національного духу вартисти бездискусійної і самопереконливої, тоді приходить просто реквізиція чи „соціалізація” і твір проголошується „нашим” („руssкіm” чи — тепер — „советським”).

Для сучасників Шевченка національність нашого великого математика Михайла Остроградського була річчю очевидною. Сьогодня це „руssкій учоний” — вже для цілого світу. Ми знаємо, що один з фундаторів науки про міцність матеріалів та будівельної механіки — Степан Тимошенко є син нашого народу і найстарший член Наукового Т-ва Шевченка, але для цілого світу він сьогодні навіть не американець, а просто „руssкій”, і його, навіть перекладені, підручники в СССР давно вже „націоналізовано” для генія „советського народу”.

Ось свіжий приклад: видатний наш мистець Олександр Довженко, який в умовинах власної держави виріс би на світового генія, пильнував аж до своєї смерті, щоб в кінці кожного його, Москвою соціалізованого, твору стояло: переклад з української. Але не вспів він склепити очі, як його тестаментарну „Зачаровану Десну” видано було в Москві велетенським накладом по-російському, а одночасно — англійський переклад з зазначенням, що він „советський”, отже — для „англомовних” народів — „руssкій” письменник.

Уявім собі, що диявол помагатиме так само далі — і тоді, за 20-30 літ, Довженко буде так само русским, як Тимошенко і Богомолець, як

Бортнянський, Боровиковський, Гоголь, Мечников, Куїнджі, Самокіш чи (до речі — з львів'ян) Айвазовський...

Київську Всеукраїнську Академію Наук перетворено на провінційну філію московської з публікаціями „на общепонятном”. Славна Київська Академія Мистецтв обернулася на провінційний „художній” Інститут, а її фундатор — геніяльний графік Юрій Нарбут — просто викреслений з історії: його пам'ять зліквідовано навіть у „всесоюзній” скалі. „Нет, не било і бить не может”... Те саме з музикою, опорою. Один з авангардових театрів ХХ ст. — театр Курбаса-Куліша знищено докореня і на його місце привернуто побутовий, фактично малоросійський театр, який, однаке, порівняти не можна з класичним побутовим нашим театром Кропивницького-Карпенка Карого: театр „на українском языке” в УССР опинився на рівні — увічненого ще Винниченком — Гаркуна Задунайського.

Дуже прикметний недавній випадок з поеткою Ліною Костенко. По виданні тільки двох книжечок поезій — вона опинилася з кляпом в роті. Не з огляду на тематику (про кохання й соловейка така В. Ткаченко воропає собі без перешкод), хоч Л. Костенко мала необережність писати про... море, забувши, що тема моря для українців була заборонена ще в кінці 20-х рр. („ніззя”). Ні, справа була не в тематиці, а в занадто певнім тоні, занадто суверенній інтонації і занадто яскравій літературній

культурі, яка — ретроспективно — виявляла рівень 20-х років, неоклясиків, Плужника ба й... Яновського, словом — зраджувала неперервальний процес... А, на біду, — поетка справжня та ще й з власним стилем. Це й припечатало її долю. Вона фактично вже задушена, не вспівши навіть заквітнути.

Випадок з Ліною Костенко, може, найяскравіше показує справді сатанинську чуйність соціетського апарату малоросизації.

Побіжно відзначені явища дають мірило сучасної советської малоросизації нашої культури і показують обсяг продукції всеохоплюючого малоросійства на нашій Батьківщині, де, до речі, вже офіційно не фігурує народ український, лише від двох десятків літ просто „народ України”, отже не нація, а населення, мешканці, people, або, як тепер кажуть, жителі цієї „республіканської” колонії „советского государства”.

IV

Тільки на тлі їмлисто-хиткого, зрадливо-безфоремного, невиразно-обоюдного і, часом, просто юдиного малоросійства можна відчути й зрозуміти, чому самé ім'я Гетьмана Мазепи прошиває ворога, як жагуча стріла, чому це ім'я змушує тремтіти його, як ту євангельську осику, на якій Юда повісився, чому сама згадка про Мазепу кидає ворога в холодний піт.

Історія наша згадує про річки крові в руйнованім, гвалтованім і ганьбленим р. 1709 Батурині. Історія подає нам, як московським канчуком було зігнано наших єпископів до глухівського собору, щоб там побілілими з смертного жаху українськими устами проголосити „Іващі Мазепі” — фундаторові храмів! — блюзнірчу й страшну, істинно-діявольську „анатему”. Це був прилюдний гвалт наїздника-варвара, перш за все, над найвищими святощами нації — нашою Церквою, нашою Вірою Благочестивою... І від часів коронованого ката-Петра, якого ліпша частина власного народу, з сином-престолонаслідником на чолі, справедливо мала за антихриста, — протягом двох з половиною століть йде різними способами і з різних сторін оббріхування, оплюгавлюван-

ня, оганьблювання, викорчовування й викорінювання найменшого сліду Мазепи й мазепинської доби. Ми досі не можемо знайти навіть вірнішого портрету того, хто, напевно, був за життя портретований десятки разів. О, допоки Росія Росією і Москва Москвою, навіть історіографічної „регабілітації“ Мазепи ніколи не наступить, хоч би сталося ще кільканадцять жовтнябрських чи лютневих революцій! Ворог, якого національний інстинкт — при всім варварстві й дикунстві — був, є і буде найбільш живучий і безпомилковий, ворог, який на жадне малоросіянство, протягом століть своєї історії, ніколи не хворів, — на пункті Мазепи і мазепинства є тотально-непримиримий.

І має цілковиту рацію. Мазепинство бо є с яскравою протилежністю, яскравим запереченнем, нещадним демаскуванням і найрадикальнішим ліком саме на Малоросійство. Бо що ж є Мазепинство, як не чинна свідомість Нації і інстинктивно звязана з тією свідомістю політична і мілітарна воля Націю бути? Навіть за ціну Батурина чи Полтави.

В капітальній повісті Б. Антоненка-Давидовича „Смерть“ (в ній чомусь тепер почали шукати порнографії, а не проблеми малоросійства, якій вона в цілості присвячена) є яскрава сцена. Окупаційний комісар-політично свідомий українець, отже змушений грati ролю самоотверженого малороса, при ревізуванні сільської школи натрапляє на портрет Мазепи, маскований сусідством портрету Драгоманова.

Буря почувань, викликана образом Гетьмана, мусить бути змісця згашена, понадто в присутності учителя школи, типового „просвітянина” і „щирого українця”, але політичного сліпця, отже — в істоті своїй — натурального малороса. Сцена, розуміється, кінчиться голосним наказом: в радянській школі не місце одвертій контрреволюції!

А скільки ж то попотів тероризований ІІІ Отділенієм віртуоз віршу Олександер Пушкін, щоб протягом рахованих місяців виконати замовлену царем „Полтаву” так, щоб в ній героя Байронівської поеми, за всіма канонами соціалістичного реалізму, представити „злодієм”, про якого —

Немногім, может бить, ізвестно,
Что он не ведает святині,
Что он не знает благостины,
Что он не любіт нічево,
Что кровь готов он літь, как воду,
Что презираєт он свободу,
Что нет отчізни для нєво.

А пригадується, як ці блюзнірочно-страшні і сатанинсько-брехливі рядки, за спеціальними інструкціями міністерства освіти, мусіли учні середніх шкіл царської Росії вивчати обов'язково напам'ять і ще півдитячими устами рецитувати вголос. Як, додамо, ці самі рядки мусить вивчати й рецитувати наша молодь нині в школах т. зв. радянської України. А написані ж ці рядки були не яким-будь Сурковом чи Еренбургом, а таки визначним клясиком і, можна сказати, Моцартом російської, ним же ство-

реної й розвиненої, літературної мови. Один опис Полтавської Баталії в поемі Пушкіна вартий десятикратної сталінської премії!

Так працювала Машина Малоросійства за царів, зеленцем нищучи ї отруюючи українську душу. І працює, може більш примітивно, але й більш брутально та одверто тепер — з перспективою „освоєння ціліни” в Азії і з тінню нагана на стіні.

V

Як єдиним радикальним ліком на хоробу малоросійства є Державність, так упадок Державності, смерк державницької ідеї і всяка „руїна”, від Руїни XVII ст. почавши, були і є тим ґрунтом, на якім малоросійство виростало, квітло і давало плоди.

Сучасну Руїну,, як ґрунт під малоросійство, використовує ворог пляново, безоглядно і приспішено, бо „время гаряче”. І було б непростимою, злочинною наївністю недоцінювати цей факт, або, що гірше, збувати його псевдопатріотичною фразою чи ледачою вірою в автоматизм т. зв. історичного прогресу.

Тут не місце давати якусь дешеву рецептuru. Тим більш, що рецептura та спроваджується зазвичай до того традиційного, спростаченого „просвітленства”, з яким боролися нечисленні представники політичної мислі, люди суверенного національного розуму чи живого національного інстинкту — ті, що спромогалися не зважати на диригентську паличку з-зовні, а дерзати, як писав колись Хвильовий, в тій області самостійно. Напружене творення **Духової Суверенності** — ось рецепт, що був, є і буде найбільш трудний, але й найбільш істот-

ний і всеобіймаючий. Цей рецепт, доречі, виключає — як найгостріше — імітацію, декламацію, патріотичну позу, барокове „здаватися, а не бути”, як і всіляке „погрожування пальцем в чоботі”.

Коли ми зупинимося на області національного інстинкту, то, ураховуючи всі здобутки науки (з Павловом включно), мусимо признати, що плекання того інстинкту є питанням двох, вельми коштовних чинників: часу і обставин. Це — родина, рамки національного (не етнографічного!) стилю, магія національного обряду, атмосфера національної етики і національної естетики. А в першу чергу — національне поступовання й ділання, бо в області чуття — віра без діл мертвa є, як каже св. Письмо.

Коли ж ми зупинимося над областю національного інтелекту, то автоматично приходимо до поняття знання, ц. т. досліду, студій, висновків і зформульовань. Наше бо знання не має носити характеру абстрактного, а мусить бути направлене, остаточно, на одержання знаття — отого, власне, приповідкового знаття, якого так часто бракувало землякам, коли то, чухаючи потилицю, вони *post factum* нарікали: „Якби ж то було знаття!...”

Оце то знаття і є те місце психіки, де національне чуття — в ідеалі — гармонійно сполучується з національним розумом в їх синтетичний вислід: національну волю. Говоримо: в ідеалі. В дійсності, як вчить нас недавній історич-

ний досвід, ці дві основні психологічні категорії, наслідком малоросійського паралічу (і малоросійського розкладу) давали в області чуття — отаманщину (і махнівщину), а в області розуму — мертвий, отже завжди спізнений формалізм, ялову „принципіальності” (а не творчу зasadничість) і ті чи інші „дискусії” в скалі від „високого рівня” аж до Гоголевої повісті про те, як посварився Іван Іванович з Іваном Нечипоровичом . . .

Саме усвідомлення собі комплексу малоросійства — було б вже значним кроком вперед, так само, як поставлення діагнози є початком лікування.

В своїй величезній мистецькій і інтелектуальній творчості саме Микола Гоголь, тепер канонізований „руsskij pisatel’” і якби прапор політичного малоросійства, дав неперевершений досі матеріял для студій над розкладом національної психіки і переходом її в стан малоросійського гниття. Життєвий шлях Гоголя і його психіка — українця перелому епох — зробили те, що він, який, в зударенні з Петербургом, спалахнув був майже революційним націоналізмом (листи до М. Максимовича) і р. 1836 фактично емігрував, — наслідком надломлення характеру та данайської „помочі” і недвозначної „опіки” уряду — почав „пропагандово” плутати Русь і Россію. А в ч. I „Мертвих душ” несподівано посадив нашу, історичну Русь на московську „тройку” з москалем-„ямщиком”.

Так Гоголь фатально (і, певно, несподівано для самого себе) стався фундатором міту Росії-Руси, а — політично — дав під Малоросійство своєрідну, хоч і дуже двозначну „ідеологію”. Та тут не місце на розвинення цієї, важливої для проблеми малоросійства, але бічної теми.

Гоголь, син своєї доби і свого душевно вже напівмертвого суспільства, подав його жахливу (в „Мертвих душах”) панорamu — сміючись, хоч „сміючись крізь слози”. У нього ще півспівчутлива, півприизирлива поблажливість до пізніх нащадків героїчної Хмельниччини, хоч, одночасно, він, ціле життя працюючи над „Тарасом Бульбою”, старається поставити перед мертвими душами сучасників постаті й чини Козацької Ілляри, в якій брав участь його предок — Остап Гоголь, полковник брацлавський, славний хмельничанин і один з найнезломніших мужів доби Руїни.

Але вже тільки трохи молодший сучасник Гоголя, автор вимовного послання „М. Гоголю” („ти смієшся, а я плачу”) — Шевченко тієї поблажливості не має. Обурення, погорда, приизирство, пекучий сарказм: „славних прадідів великих правнуки погані”, „раби з кокардою на лобі, лакеї в золотій оздобі”, „не заріже батько сина . . . викохає та й продастъ в різницю — Москалеві” — це вже портрети закінчених малоросів XIX ст.

Шевченко перший вжив це слово, за його часів ще зовсім необразливе (ще у 70-80 рр.

його писали з великої букви: „Малоросіяне”), саме як слово ганьби й погорди. „А на Україну не поїду, цур їй, там сама Малоросія” — писав він в однім листі. Так Шевченко поставив діягнозу і зформулював національне каліцтво, якому пізніше Іван Франко дав максимально згущений і, фактично, властивий вираз в „На ріках вавилонських”:

І хоч душу манить часом волі приваб,
Але кров моя — раб! Але мозок мій — раб

Ця формула — належить підкреслити: всеукраїнська і „соборна” — дана була Франком на самім початку нашого століття. Але це не перешкодило віками культивованому рутено-малоросійству відограти свою фатальну роль у вирішальному трьохріччі 1917, 1918 і 1919 років, а, головне, у болюче-змарнованих місяцях весни року 1917.

**

Оскільки Франко ніколи не був, сказати б, загально-доступним і легким до вульгаризації, остільки Шевченко, в короткім часі „потрапивши під стріхи” (побожне бажання Міцкевича), був завжди предметом особливих заходів і турбот Россії, не менш від Мазепи. Від „лівих”, як критик В. Бєлінський, і аж до генералів тайної поліції — і „громадськість”, і уряд робили все, щоб його спочатку висміяти, а коли це не удалось, то зденатурувати і — при помочі цензури зредукувати до „крестянського поета”, співця „селянської недолі” і т. п. В цих

заходах свою помічну і не малу ролю відограво-
ло рідне малоросійство також. Малоросійство
бо було в тій акції — малоросізації Шевченка
— заінтересоване безпосередньо.

Як вже згадувалося, комплекс малоросій-
ства є складний і заплутаний. Він — в своїй
зміливості — має багато облич і сторін. Він
часто є замаскований, особливо в останніх де-
сятиліттях, коли, буваючи знаряддям в чужих
руках, він зазвичай маскується гопако-шаро-
варництвом, відповідно спростаченою мовою
(„поддеслуєця под мужицький разговор”, як
каже один з персонажів Винниченка), хова-
ється за лжепатріотичною віршографією і етно-
графічною патріотикою взагалі. Довгі деся-
тиліття малоросійство, при допомозі чужої по-
ліції, „пристосовувало” Шевченка. І не без
успіху. Лідер воюючого київського малоросій-
ства, славнозвісний Василій Віталієвич Шуль-
гін — не без гордості стверджував ще перед
р. 1917, що існує, мовляв, два Шевченка: „наш”,
як він казав — „богданівський”, і „їх” — ма-
зепинський. Термінологія, як бачимо, досить
довільна, але тим більш характеристична.

Так. За царів малороси препарували („зако-
бзарювали”) Шевченка досить наполегливо,
але й досить „кустарно”, в порівнянні з тією
індустріалізованою препарацією, що її докона-
но протягом сорока літ в УССР. Знечулювало-
ся у читача саму Шевченківську емоцію, са-
мий інстинкт шевченківства для того, щоб —
у відповідний момент — вирізати Шевченка

з національної психіки майже хірургічним способом. А якщо й ні, то, принаймні, зробити з Шевченка провансальського Ф. Містраля або шкотського Р. Бернса****).

Наскільки не можна легковажити цієї акції малоросізації Шевченка, свідчить один епізод з порівняно недавнього минулого.

Покійний Максим Славинський, приятель Лесі Українки, довголітній співредактор західницького петербурзького місячника „Вестник Европы” і наш дипломат в часах Державності, десь в середині 20-х р. р. широко признався був в розмові, що страшне пророцтво Шевченка —

Та не однаково мені,
Як Україну злії люде
Присплять, лукаві, і в огні
Її, окраденую, збудять, —

було для нього довший час незрозуміле. Що то значить „присплять”? І чому „збудять в

****) Виразним підтвердженням цього є остання „радянська” публікація під назвою „Тарас Григорович (так!) Шевченко — літературний портрет” двох авторів: О. Білецького і О. Дейча. Висновок з цієї ніби академічно написаної книжечки такий: Шевченко був, що правда, досить високого (але, розуміється, нижчого від Пушкіна та Лермонтова) рівня, але виразно „общерусский”, що писав двома мовами і безмежно любив спільне „отечество”, Пушкіна та „велику російську літературу й культуру” (так!), як „рідну”.

Треба співчувати О. Білецькому, що дав своє авторитетне ім’я цьому майже жандармському (а я колись Щеголєв) еляборатові. Але не можна недоцінювати можливого впливу книжечки на попередньо скомсомолізованого читача.

огні”? І чому „окраденую”? Як це можна „окрасти” цілу країну, цілий народ? Славинський згадував, як він (та й не він один) ту „неясну” Шевченківську строфу клав на карб „слабої обробленості віршу”, „малої освіти”, мовляв, „самоука” і т. п. інтелігентських забобонів здрагоманізованого й звинничено-кізованого покоління. І аж, як казав він, ось тепер, по всім, що було протягом 1917-20 р. р., він зрозумів, яке прозріння і яка осторога містилася в тій „неясній” і „необробленій” строфі. Цей епізод згадався, щоб додати ще одне визначення малоросійства:

воно є еквівалентом нашої **окраденості**.

В сорок першу річницю проголошення
Державности.

